

Un clàssic del feminisme en català: *La condició de la dona* de Juliet Mitchell¹

Francesca Bartrina

Universitat de Vic. Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes
Carrer de la Laura, 13. 08500 Vic
francesca.bartrina@uvic.cat

Resum

Aquest article estudia la recepció a Catalunya d'una de les fundadores del pensament feminista contemporani: Juliet Mitchell. Les contribucions d'aquesta autora van ser fonamentals per a establir els límits de la relació entre el feminisme, el socialisme i la psicoanàlisi als anys setanta. Un dels seus llibres més importants, *Woman's State*, es va publicar l'any 1971. En disposem d'una traducció catalana realitzada per Josep Vallverdú, sis anys després: *La condició de la dona*; el mateix any es va publicar *La condición de la mujer*, amb traducció de Julieta Diéguez Garza (es tracta d'una reedició per a la península d'una primera edició realitzada a Mèxic l'any 1974). En aquest estudi s'analitza la traducció catalana i es reflexiona sobre la seva importància en un context en què calia abastir de clàssics l'incipient teixit associatiu feminista.

Paraules clau: Juliet Mitchell; Josep Vallverdú; *Woman's State*; *La condició de la dona*; traducció de textos feministes.

Abstract

This article examines the reception in Catalonia of one of the founders of contemporary feminist thought: Juliet Mitchell. The contributions of this thinker were essential in order to establish the limits of the relationship between Feminism, Socialism and Psychoanalysis in the seventies. *Woman's State*, one of her most significant books, was published in 1971. Six years later, it was published in Catalan, translated by Josep Vallverdú, *La condició de la dona*, and in Spanish, *La condición de la mujer*, translated by Julieta Diéguez Garza (the first edition was held in Mexico in 1974 and this was a reissue for the Iberian Peninsula). Here the Catalan translation is analysed in the context of the need to supply with canonical readings the emerging feminist associations.

Keywords: Juliet Mitchell; Josep Vallverdú; *Woman's State*; *La condició de la dona*; translating feminist texts.

1. Aquest article s'inscriu en el grup d'investigació consolidat «Estudis de gènere: traducció, literatura, història i comunicació» (GETLIHC) de la Universitat de Vic (AGAUR, SGR-833) i en el subprojecte I+D «Traductorías y traducciones en la Cataluña contemporánea (1939-2000)» (Ref.: FFI2010-19851-C02-02), finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación.

Sumari

1. La traducció del discurs feminista	4. Característiques de la traducció
2. L'obra de Juliet Mitchell i la seva recepció en contextos hispans	5. Conclusió: l'especificitat històrica de la traducció de textos feministes
3. <i>La condició de la dona</i> (1971 [1977]) de Juliet Mitchell: traduir un text feminista als anys setanta	Bibliografia

Un paradigma que sovint es dona és el d'un petit grup de dones una de les quals decideix de descriure tots els seus sentiments connectats amb un avortament que ha tingut; aleshores, les altres la imiten. Si no han tingut avortaments, expressen llurs temors, actituds socials i morals, etc. D'aquesta forma, un incident personal que estava connectat a l'oblit de l'esfera privada, és examinat com una manifestació de les condicions opressives que les dones sofreixen: allò personal és vist com un aspecte polític candent. (MITCHELL 1971 [1977]: 70)

En aquest article estudiarem la recepció a Catalunya d'una de les autores fundadores del pensament feminista contemporani: Juliet Mitchell.² Les contribucions d'aquesta professora de la Universitat de Cambridge van ser fonamentals per a establir els límits de la relació entre el feminisme, el socialisme i la psicoanàlisi als anys setanta. En concret, analitzarem la traducció catalana d'un dels seus llibres, considerat un clàssic del pensament feminista angloamericà, *La condició de la dona* (1971), que va ser traduït l'any 1977 pel prolífic escriptor i traductor Josep Vallverdú, en un context en què calia abastir de clàssics l'incipient teixit associatiu feminista català.

1. La traducció del discurs feminista

Estudiar com s'han traduït els textos fonamentals dels estudis feministes contribueix a historiar la construcció del gènere en el discurs feminista català. Un primer estadi consisteix a documentar i fer visibles aquestes traduccions pioneres del feminisme efectuades als anys setanta. Un segon esgrao és l'estudi i l'anàlisi de les traduccions, com també de la seva recepció en el context català. Un tercer estadi és veure com el pensament feminista català dialoga amb aquestes traducci-

2. Juliet Mitchell va néixer a Nova Zelanda l'any 1940 però anà a viure ben aviat a la Gran Bretanya. Ha estat professora a les universitats de Leeds i Reading fins que es traslladà a la Universitat de Cambridge, on és catedràtica de Psicoanàlisi i Estudis de Gènere. Va ser redactora de la *New Left Review*. Ha impartit nombroses conferències i és autora de molts articles acadèmics i capítols de llibre. També col·labora al *Times Literary Supplement*, al *New York Times*, a la *Sunday Book Review*, a la *New Left Review* i a moltes altres publicacions. Vegeu, en aquest sentit, el seu currículum detallat, que podeu trobar a: <http://www.jesus.cam.ac.uk/contacts/fellows/profiles/mitchell.html>.

ons, com inclou i fa seu el discurs que proposen o com el veu i el considera un discurs estrany i estranger.

En la teoria sobre la traducció contemporània, els estudis sobre gènere i traducció ocupen un paper rellevant que ja podem qualificar com a institucionalitzat. Llibres fonamentals com *El futuro de la traducción* (1998) d'Àfrica Vidal Claramonte o *Espais de frontera. Gènere i traducció* de Pilar Godayol (2000) han contribuït a la introducció de les teories feministes de la traducció en contextos hispans. Podem considerar que la principal aportació de les teories feministes de la traducció ha estat la de cridar l'atenció sobre el paper de qualsevol activitat traductològica en la creació de significat i la de posar sobre la taula la seva complexitat, mitjançant la utilització del gènere com a eina d'anàlisi.

Si bé el feminisme ha estat un moviment internacional des de l'inici, les universitats anglo-nord-americanes van tenir un paper crucial en el seu desenvolupament acadèmic. Aquesta afirmació no vol deixar de banda l'important paper de la teoria feminista francesa ni la petjada indiscutible que ha deixat el pensament d'Hélène Cixous i de Luce Irigaray en el feminisme europeu i nord-americà; ni tampoc la teoria feminista italiana, ni la seva importància per al feminisme de la diferència.

La traducció de textos feministes en una altra llengua i en un altre context implica una operació de reescriptura imprescindible. Gràcies al treball d'André Lefevere, hem pogut aprofundir en l'estudi de la traducció com a reescriptura, de la mateixa manera que també són reescriptures la crítica literària de textos, les edicions d'obres, la historiografia i les antologies. Així mateix, Lefevere ha estimulat l'estudi de les reescriptures pel paper que ocupen en l'evolució de les cultures i en la construcció de les subjectivitats personals. Segons aquest autor, hem de plantejar-nos contínuament qui reescriu, per què, en quines circumstàncies i per a qui. En les seves paraules: «los reescriptores adaptan, manipulan, en cierta medida, los originales con los que trabajan, para hacer que se ajusten a la o las corrientes ideológicas y poetológicas de su época.» (LEFEVERE 1992: 21). Així, podem estudiar la traducció al català dels textos feministes anglo-nord-americans com una forma privilegiada de reescriptura de textos.

2. L'obra de Juliet Mitchell i la seva recepció en contextos hispans

Juliet Mitchell és una de les autores fundacionals de la «segona onada» del moviment feminista anglo-nord-americà. Els seus textos van ser fonamentals per definir la política d'alliberament de la dona dels anys setanta. L'any 1966 va publicar el que s'ha considerat un text canònic del feminisme, l'assaig titulat *Women: The Longest Revolution*. S'ha traduït a moltes llengües, s'ha reimprès nombroses vegades i és bibliografia obligatòria de moltes assignatures i cursos sobre estudis de dones. L'any 1975 se'n va publicar la traducció espanyola, *La liberación de la mujer: la larga lucha*, d'Horacio González Trejo³ i publicada per l'editorial Anagrama.

3. Horacio González Trejo és un traductor molt prolífic que ha fet nombroses traduccions d'assaig en castellà per Anagrama.

Mitchell va continuar desenvolupant el seu pensament i les seves propostes teòriques i els va donar forma en un text més llarg, *Woman's State*, publicat l'any 1971. Aquest text és el que estudiem en aquest article, ja que disposem d'una traducció catalana de Josep Vallverdú,⁴ publicada a Edicions 62 sis anys després de l'aparició en anglès: *La condició de la dona* (1977). Val a dir que el mateix any Anagrama va publicar *La condición de la mujer*, traduït per Julieta Diéguez Garza⁵ i revisat per Clara González; es tracta d'una reedició per a la península d'una primera edició realitzada a Mèxic l'any 1974 i publicada per l'Editorial Extemporáneos.

Aquests dos primers assaigs de Mitchell són una acurada anàlisi de les eines que poden proporcionar al moviment d'alliberament de la dona dels anys setanta el marxisme i el socialisme. Hi trobem també la importància de la psicoanàlisi, però aquest tema el desenvoluparà sobretot en el llibre posterior *Psychoanalysis and Feminism* (1974); Horacio González Trejo en va fer també la traducció castellana, publicada a Anagrama l'any 1976.

Mitchell ha continuat desenvolupant el seu pensament en articles i conferències. L'any 1984 va visitar el primer assaig divuit anys després, i el va tornar a publicar juntament amb altres textos interdisciplinaris en el volum *Women: the Longest Revolution. Essays on Feminism, Literature and Psychoanalysis*. Aquests darrers anys s'ha centrat especialment en la psicoanàlisi, amb el desenvolupament del concepte de *sibling* (germà/germana) en els llibres: *Mad Men and Medusas: Reclaiming Hysteria and the Sibling Relationship for the Human Condition* (2000) i *Siblings: Sex and Violence* (2003), que encara no han estat traduïts ni al català ni al castellà.

3. La condició de la dona (1971 [1977]) de Juliet Mitchell: traduir un text feminista als anys setanta

Com hem vist, l'editorial Anagrama va fer una clara aposta de publicació dels llibres de Juliet Mitchell en castellà: *La liberación de la mujer: la larga lucha* (1975) i *Psicoanálisis y feminismo* (1976). A més, l'any 1977 va reeditar el volum que havia publicat a Mèxic l'any 1974: *La condición de la mujer*. D'aquesta manera, la traducció catalana i la traducció espanyola de *Woman's State* (1971) van ser disponibles el mateix any en el mercat editorial de l'Estat espanyol, sis anys després de l'aparició del text original.

Tal com ens ha ensenyat la teoria del polisistema, darrere d'un text traduït hi trobem una política de selecció que és la responsable d'haver encarregat la traducció d'un text perquè existia un context de recepció que el feia propici. Segons Even-Zohar cal posar un èmfasi especial en aquesta política de selecció que con-

4. Josep Vallverdú ha fet una importantíssima tasca de traducció en llengua catalana; vegeu l'entrada «Vallverdú i Aixalà, Josep», elaborada per Manuel Llanas i Pont, del *Diccionari de la traducció catalana*, Montserrat Bacardí i Pilar Godayol (dir.), 566-567. També, Mora (2002 i 2005).

5. Malauradament, no he pogut trobar informació sobre aquesta traductora, que va fer la traducció per a l'editorial Extemporáneos de Mèxic l'any 1974. Tampoc sobre la revisora, Clara González.

dueix a la traducció d'uns textos i no d'uns altres (EVEN-ZOHAR 1978). La idoneïtat de la traducció del text de Juliet Mitchell en català la trobem en el context de les campanyes feministes dels anys setanta, context que justifica l'aposta de l'editorial Anagrama i d'Edicions 62 per aquesta autora.

La clau per a entendre el context de recepció de la traducció catalana ens la dóna el paratext, molt en especial la coberta, dissenyada per Jordi Fornas, amb una fotografia de Manuel Armengol,⁶ feta als jutjats de Barcelona l'any 1976, amb motiu d'una manifestació en contra d'un judici en què s'acusava una dona d'adulteri.⁷ La fotografia és molt coneguda: hi veiem diverses dones manifestant-se, dues de les quals porten els fills a collibè. Una d'elles, situada al centre de la fotografia, porta una pancarta on llegim «Jo també sóc adúltera». La fotografia és feta des de dins dels jutjats, de manera que les dones manifestants es troben darrere d'unes reixes gruixudes.

Mary Nash ha estudiat el moviment d'alliberament de les dones a Catalunya als anys setanta i destaca la importància de les campanyes «Jo també sóc adúltera» i, especialment, de la campanya més global «Amnistia per a la dona», que també incloïa la despenalització de l'adulteri, entre moltes altres coses:

La campanya «Amnistia per a la dona» que reclamava l'amnistia pels «delictes» específics que discriminaven les dones, va marcar la trajectòria reivindicativa del moviment d'alliberament de les dones fins a finals de 1978. A més de la petició d'amnistia total per als delictes polítics, l'amnistia feminista incloïa l'abolició de les lleis discriminatòries amb les dones referents a l'adulteri, els anticonceptius i l'avortament, així com l'eliminació de la llei de perillositat social, que penalitzava l'homosexualitat i la prostitució. Aquesta demanda d'amnistia implicava una transformació profunda del cos legislatiu patriarcal franquista. (NASH 2008: 167)

L'any 1976 és un any molt important per al feminisme a Catalunya. Del 27 al 30 de maig van tenir lloc les Jornades Catalanes de la Dona,⁸ que van aglutinar un total de 4.000 participants reunides al paranímf de la Universitat de Barcelona. Com a resultat es crearà, l'any 1977, la Coordinadora Feminista de Catalunya, que publicarà la revista *Dones en lluita*. Aquest mateix any es crearà l'espai femi-

6. La fotografia també es troba a la pàgina web de Manuel Armengol, que podeu visitar a: <http://www.manelarmengol.com/nuevo3/?idioma=catalan>.

7. És molt interessant recollir com ho explica Mary Nash: «Al novembre del 1976 la supressió del delictes d'adulteri es va convertir en l'eix prioritari de la mobilització feminista arran de l'aplicació d'aquesta llei discriminatòria en el cas notori de Maria Ángeles Muñoz López. Inculpada per adulteri, el jutge ordenà la retirada de la custòdia de la seva filla Yolanda. El moviment feminista va donar un suport immediat a Maria Ángeles Muñoz i va impulsar manifestacions i actes públics en què es van concentrar milers de persones durant les setmanes del judici. Sota el lema "Jo també sóc adúltera", la campanya va rebre adhesions de milers de dones que acceptaven la identitat d'adúltera i va tenir una gran repercussió social que va facilitar una solució a les causes instruïdes contra la demandada. L'èxit de la campanya pública també va aconseguir conscienciar la societat de la necessitat imprescindible de les demandes feministes.» (NASH 2008: 167).

8. L'any 1996 es van organitzar diversos actes per commemorar-les, com les Jornades 20 anys de Feminisme.

nista bar-biblioteca La Sal, com també La Sal, edicions de les dones, l'any 1978.⁹ A partir d'aquí, el feminisme català seguirà dos camins diferenciats: el «feminisme de la igualtat», que promourà la participació de les dones en la política convencional, i el «feminisme de la diferència», que cercarà una pràctica política vinculada a l'experiència de les dones, la pràctica de relació i la creació de simbòlic femení. No podem deixar d'afirmar que quan l'any 1977 apareix *La condició de la dona*, aquest text era necessari com a base teòrica per a entendre tot allò que s'esdevenia en aquell moment a Catalunya.

Hem vist que la portada de la traducció catalana presenta el llibre com un text inserit en el context català, que pot donar resposta i que està en relació amb les manifestacions que es van fer amb el lema «Jo també sóc adúltera». És evident que hi havia un context de recepció que justificava la traducció catalana del títol de Mitchell. Val a dir que el mateix podem afirmar de la traducció castellana. La coberta de Julio Vivas presenta també una dona manifestant-se amb la pancarta «La revolución no se hará sin las mujeres», un lema que ha estat molt important per al feminisme d'Amèrica Llatina i que està molt vinculat als interessos de l'autora. Val a dir que la portada de l'edició original anglesa del text de Juliet Mitchell enceta aquesta línia: hi apareix un mur amb un grafit que recupera el conegut eslògan: *Sisterhood is powerful*. És interessant destacar que aquesta paret ja havia estat guixada prèviament per altres eslògans que s'han anat esborrant. D'aquesta manera es reflecteix molt bé la preocupació de Mitchell d'ubicar «l'opressió de la dona» en el centre de la lluita revolucionària, allà on abans hi havia hagut altres preocupacions. Val a dir que l'eslògan es va fer famós, ja que va ser el títol de l'antologia de textos clàssics de la «segona onada» del moviment feminista elaborada per Robin Morgan, *Sisterhood is powerful*, publicada l'any 1970, i que va ser molt llegida.

4. Característiques de la traducció

El traductòleg israelià Gideon Toury, en el text clàssic de teoria sobre la traducció *In Search of a Theory of Translation* (1980), ens adverteix de la necessitat d'orientar la recerca cap a la traducció com a producte, és a dir, cap a la «descripció» de les traduccions fetes i de les solucions de traducció ofertes pels traductors i per les traductores. Normalment, aquests i aquestes procuren que les seves traduccions siguin acceptables en la cultura d'arribada i aquesta norma es fa palesa en les decisions de traducció que prenen. L'objectiu dels diversos estudis de casos concrets que duu a terme Toury és la identificació de tendències en la conducta traductològica (*translation behaviour*), la deducció de generalitzacions sobre el procés de presa de decisions, la «reconstrucció» de les normes que han operat en la traducció i la formulació d'hipòtesis de treball que es puguin contrastar pels estudis descriptius futurs.

9. Vegeu els articles de Mari Chordà i Requesens recollits al catàleg de l'exposició *Dones. Els camins de llibertat*, 17 d'abril-20 de juliol del 2008, Museu d'Història de Catalunya de Barcelona, 178-179.

Sota aquesta llum, la traducció de *La condició de la dona* feta per Josep Vallverdú presenta les característiques següents:

- a) Ús del masculí genèric, tal com és habitual en un text traduït als anys setanta. La sensibilitat cap al sexisme lingüístic, que al nostre país s'ha desenvolupat especialment gràcies al treball d'Eulàlia Lledó,¹⁰ no esperàvem trobar-la en una traducció catalana publicada l'any 1977. Malauradament, aquest tema es fa especialment rellevant en els apartats en què Millet parla d'educació, on el nom genèric *children* és traduït sempre per *nens*, quan es fa evident que l'autora està preocupada especialment per l'educació de les nenes. També es fa evident quan l'autora es refereix a si mateixa o quan s'implica en les afirmacions, casos en els quals també s'utilitza: «a mi mateix», «a tots nosaltres»... Val a dir que el mateix traductor, Josep Vallverdú, en altres ocasions, ha mirat d'evitar el masculí genèric. Em refereixo concretament a un fragment del text «El traductor de 1966 i la llengua», que va llegir en motiu de la Primera Taula Rodona de Traductors Catalans que va organitzar ell mateix a Raimat; en el paràgraf final, hi podem llegir el següent:

Per tant, el traductor és també *un home, una dona* d'acció. Més que la perfecció estàtica que resulti d'una tasca conscienciosa, li valdrà i li serà tinguda en compte aquella càrrega d'intencionalitat que hi apliqui. Ha de pensar que aquella obra que ara està posant en català potser serà la primera que llegirà *un jove, una noia*. La responsabilitat és bella i encoratjadora. (VALLVERDÚ 1966: 208; les cursives són meves)

La voluntat d'inclusió del gènere femení en les accions de lectura i de traducció de textos és ben palesa.

- b) Com és propi de la traducció de textos d'assaig sobre temàtiques especialitzades, s'ha portat a terme una operació terminològica de creació i d'adaptació de conceptes en la llengua d'arribada, ja que traduir el feminisme en català és, per descomptat, traduir ideologia. La mateixa autora és conscient de la importància de la terminologia i de la designació dels conceptes i hi reflexiona en el text mateix, quan destaca que hi ha conceptes com «xovinisme mascle» que ja cauen en desús als anys setanta, mentre que altres com «sexisme» o «patriarcat» estan guanyant terreny (MILLET 1971 [1977]: 74-75).

Com tantes feministes formades a la universitat britànica, Millet té una sòlida formació marxista i fa una acurada anàlisi sobre el paper de la dona segons Karl Marx, Friedrich Engels i V. I. Lenin. En aquest punt ens trobem davant determinats aspectes pel que fa a la traducció de la terminologia marxista en català que mereixen un comentari. En un fragment important del llibre, Millet compara les feministes radicals amb les socialistes abstractes i comenta el següent:

10. Eulàlia Lledó ha elaborat nombrosos materials i ha fet estudis sobre el biaix sexista del llenguatge i sobre la representació de la dona als diccionaris; vegeu Lledó (2005).

Tothom està alienat sota el capitalisme, volem alliberar tothom per tal que esdevinguem «un sol poble». (MILLET 1971 [1977a]: 111)

Aquesta referència a la comunitat, a la pertinença a una nacionalitat o al sentiment nacional no apareix en el text de sortida anglès:

All people are alienated under capitalism, we want to liberate everybody to become «whole people». (MILLET 1971: 95)

La traducció castellana, per la seva banda, ofereix una proposta de traducció ben diferent:

Toda la gente se encuentra enajenada bajo el capitalismo; queremos liberar a todos para que se conviertan en «personas íntegras». (MILLET 1971 [1977b]: 104)

Per tant, quan el text de sortida proposa esdevenir persones totals o completes, en la traducció catalana hi podem llegir esdevenir una comunitat (un poble, una nació), que pot tenir molt de sentit i trobar moltes ressonàncies en la Catalunya de l'any 1977 en plena lluita per l'estatut. En canvi, la traducció castellana emfatitza la integritat, la qual cosa origina un gir moral.

En el text de sortida anglès, en el mateix fragment on trobem aquest darrer exemple, en el qual compara les posicions de les feministes radicals i les socialistes, apareix el concepte *scene* en el context següent:

The scene isn't too good in socialist countries for women —but that's because women's liberation wasn't part of the revolutionary struggle. (MILLET 1971: 95)

Veiem que el traductor fa una proposta traductològica que ens desconcerta des de la nostra perspectiva contemporània:

El parament és i no és massa bo per a les dones als països socialistes: això és perquè l'alliberació de la dona no formà part de la lluita revolucionària. (MILLET 1971 [1977a]: 111)

Avui en dia ens costa de trobar aquest sentit al concepte «parament». També, el traductor matisa l'afirmació de Millet en el sentit que el text de sortida és més crític amb la situació de la dona als països socialistes que el text d'arribada català. Si consultem com ha resolt el tema la traducció castellana:

El medio no es demasiado bueno para la mujer en los países socialistas; pero ello se debe a que la liberación femenina no formó parte de la lucha revolucionaria. (MILLET 1971 [1977b]: 103)

En la tria del concepte «medio» podem pensar que la traducció està ben arrelada a allò que Lefevere anomenava «els corrents poetològics de la seva època», en el sentit que és un terme que s'utilitzava sovint en els textos d'as-

saig publicats a Mèxic als anys setanta, com és el cas de l'encàrrec d'aquesta traducció.

A vegades Millet utilitza les notes a peu de pàgina per matisar o ampliar alguns arguments que no vol que ocupin espai en el text central. En aquest sentit, el darrer capítol del llibre, escrit a manera de conclusions finals, titulat «Out from Under» («Sortim de dessota», en la traducció catalana), hi apareix una primera nota a peu de pàgina molt rellevant. Vegem-la segons el text de sortida i la traducció catalana:

The same moral competitiveness is often to be found in the arguments of left-wing opponents of Women's Liberation: *working class men* are having a far tougher time than *middle-class women*. (MILLET 1971: 178; les cursives són meves)

La mateixa competitivitat moral es troba sovint en els arguments dels oponents esquerrans de l'Alliberament de la Dona: els *treballadors* ho passen molt més malament que les *treballadores*. (MILLET 1971 [1977a]: 211; les cursives són meves)

L'error de traducció de *middle-class women* per «treballadores» és important pel fet que canvia totalment l'argumentació de Millet. Allò que l'autora es planteja és si la condició de dona és més important que la condició de classe o no ho és. En una altra nota a peu de pàgina, la nota sis del primer capítol, hi trobem un error de comprensió que també canvia l'argumentació sobre la igualtat d'oportunitats laboral que fa Millet. Vegem-ho:

As if to confirm this point, it is here, in the media, computer-programming, advertising, that, at least in intention, there is equal opportunity —it is in the older professions that overt discrimination prevails. (MILLET 1971: 37)

Com per confirmar aquest punt, en els mitjans de comunicació hi ha programació de computadores, anunciant que, almenys en intenció, hi ha igual oportunitat... És en les més antigues professions on preval la discriminació declarada. (MILLET 1971 [1977a]: 40)

Segons l'autora, és més fàcil que les dones s'incorporin a les professions noves dels anys setanta, com ara les relacionades amb la publicitat, els mitjans de comunicació i la programació informàtica, que no pas que entrin en les antigues professions que els han estat tradicionalment prohibides. La traducció catalana no camina cap aquesta direcció.

- c) Un aspecte molt interessant quan estudiem la presència del traductor o de la traductora en el text d'arribada és estudiar-ne les notes de traducció. En aquest cas, Josep Vallverdú utilitza una única nota a peu de pàgina en tota la traducció, que és la següent:

L'Alliberament Gay* és un moviment extremament important. És fonamental que, com a dones i com a grup oprimat, compreguem com el capitalisme oprimeix grups molt variats: la nostra solidaritat amb l'Alliberament Gay —homes i

dones gay— és de transcendental importància, com ho és també llur solidaritat amb nosaltres. (MILLET 1971 [1977a]: 81)

* Moviment organitzat per a l'alliberament dels homosexuals als Estats Units (N. del T.).

Aquesta nota a peu de pàgina és pertinent. El traductor aquí utilitza un manlleu, la introducció de la paraula «gay». Curiosament, la traducció castellana ens fa una proposta sorprenent:

El Gay Liberation (Liberación Alegre) es un movimiento sumamente importante. Es decisivo que, como mujeres y como grupo oprimido, comprendamos cómo el capitalismo oprime a numerosos grupos: nuestra solidaridad con *Gay Liberation* —con nuestros hermanos y hermanas alegres— es de una importancia primordial, como lo es su solidaridad con nosotras. (MILLET 1971 [1977b]: 76)

La traducció literal d'aquest concepte irromp en l'assaig en castellà i sorprèn les lectores i els lectors per la manca de contextualització i, segurament, de comprensió.

En una altra ocasió, la traducció castellana utilitza la nota a peu de pàgina de la traductora per explicar un referent cultural propi del text de sortida que resta malauradament sense explicació en la traducció catalana. Vegem el text anglès:

If the suffragettes as a whole in England had seen their battle (as a few did) as distinct from but comparable to that of the oppressed Irish (rebellling at the same time against colonialism), *they could never have landed up handing out the white feather* or calling their paper the *Britannia*. The most prominent of them never submerged their class interest in their own feminist struggle. Today, the conditions for doing precisely this are present. (MILLET 1971: 36; la cursiva és meua)

La traducció catalana ho resol sense explicar el referent cultural, cosa que fa que els lectors i lectores no sàpiguin per què les sufragistes feien volar la ploma blanca ni les implicacions que té fer-ho:

Si les sufragistes, preses en conjunt, havien vist a Anglaterra llur batalla (com fou el cas d'algunes) diferent però comparable a la dels irlandesos oprimits (que es rebel·laven al mateix temps contra el colonialisme), *mai no haurien acabat voleiant la ploma blanca* o batejant llur periòdic «*Britannia*». Les més prominents mai no submergiren llur interès de classe en la pròpia lluita feminista. Avui, les condicions per fer precisament això es donen. (MILLET 1971 [1977a]: 39; la cursiva és meua)

En canvi, la traducció castellana opta per introduir una nota a peu de pàgina explicant el referent cultural. Vegem-ho:

Si las sufragistas inglesas, como un todo, hubiesen podido ver su batalla (como lo hicieron unas pocas) tan distinta, pero comparable a la lucha de los irlandeses oprimidos (quienes se rebelaron al mismo tiempo en contra del colonialismo),

*jamás hubieran terminado distribuyendo la pluma blanca** o llamando a su periódico *Britannia*. Las sufragistas más destacadas jamás sumergieron sus intereses de clase dentro de su propia lucha feminista. Ahora, las condiciones para efectuar justamente eso, se encuentran presentes. (MILLET 1971 [1977b]: 36)

* En Inglaterra, la pluma blanca era símbolo de cobardía (N. Del T.).

No hi ha dubte que aquesta nota a peu de pàgina és necessària per a entendre l'actitud de les sufragistes i el subtil comentari de Millet.

- d) La traducció del paratext. El títol del llibre de Millet està inspirat en una coneguda estrofa de William Blake que s'incorpora en el prefaci del llibre. És la següent:

If I e'er Grow to Man's Estate,
O, Give to me a Woman's fate!
May I govern all, both great and small,
Have the last word and take the wall.

La traducció catalana incorpora amb encert aquest prefaci i el tradueix, la qual cosa ens permet veure també d'on procedeix el títol del llibre: allò que interessa Millet no és el destí de la dona vist des d'una condició d'home, sinó que allò que l'interessa és justament la condició de la dona:

Si mai arribo a la condició de l'home,
Oh, doneu-me un destí de dona!
Ho dominaré tot, gran i petit,
Tindrè l'última paraula i el millor.

Curiosament, la traducció espanyola no incorpora aquest paratext, amb la qual cosa els lectors i lectores es perden la procedència literària del títol de Millet, amb tota la seva càrrega irònica i subversiva.

5. Conclusió: l'especificitat històrica de la traducció de textos feministes

The essential difference of feminism lies in its historical specificity —the particular conditions of its emergence and development, which have shaped its object and field of analysis, its assumptions and forms of address; the constraints that have attended its conceptual and methodological struggles; the erotic component of its political self-awareness; the absolute novelty of its radical challenge to social life itself. (LAURETIS 1989: 4)

La condició de la dona de Juliet Mitchell es va traduir i publicar en un moment en què calia que el mercat editorial català posés a l'abast de les lectores i els lectors els textos fonamentals del moviment. Com molt bé indica Teresa de Lauretis en la cita que encapçala aquest apartat, les condicions històriques en les quals sorgeix el feminisme en un context històric específic determina les formes que té el moviment per a expressar-se, també al pla discursiu. La traducció que Josep

Vallverdú va fer d'aquest clàssic del feminisme es veu mediatitzada pels corrents poetològics i les normes de traducció en català dels anys setanta. En aquest estudi, hem procurat destacar com algunes decisions de traducció afecten la traducció de la ideologia del text. Però malgrat tot, *La condició de la dona* va esdevenir un referent per a les persones que volien llegir sobre feminisme en català i comprendre l'especial moment històric que estaven vivint.

En aquest sentit, només comptàvem amb el magnífic precedent de Maria Aurèlia Capmany amb *La dona a Catalunya* (1966), un llibre que es va publicar el mateix any que el primer text de Juliet Mitchell, *Women: The Longest Revolution*. Va ser la mateixa Capmany qui va esperar perquè es fes la traducció catalana d'*El segon sexe* (1945), de Simone de Beauvoir, d'Hermínia Grau i Carme Vilaginés, i publicada l'any 1968. Val a dir que Mitchell, en el seu llibre, analitza l'aportació de Beauvoir i és un luxe que el públic lector el tingués disponible en català. A més, el següent llibre de Capmany, *El feminisme a Catalunya* (1973), proporcionava unes eines discursives feministes en català fonamentals.

L'any abans de l'aparició de *La condició de la dona* (1971 [1977]) va publicar-se en castellà un llibre que mostra l'interès que el tema tenia a Catalunya. Es tracta del manual *¿Qué es el feminismo?* de Magda Oranich (1976), publicat dins la col·lecció «Biblioteca de divulgación política» dirigida per Rosa i Oriol Regàs. El volum inclou les conclusions de les *Jornades catalanes de la dona* del maig del 1976. Aquest llibret és una excel·lent preparació per a la lectura del llibre de Juliet Mitchell que sortiria l'any següent. Les Jornades compten, a més, amb una crònica magnífica, de Teresa Pàmies i titulada *Maig de les dones. Crònica d'unes Jornades* (1976).

L'any següent de l'aparició del llibre de Mitchell, M. Aurèlia Capmany, Magda Oranich, Anna Balletbò, Maria Rosa Prats i Isabel Clara-Simó publiquen *Dona i societat a la Catalunya actual* (1978). Aquest llibre interdisciplinari està molt en consonància amb el pensament de Mitchell. Hi trobem tractada la discriminació legal de la dona, la dona sota la dictadura, la dona en la societat de consum i un annex dedicat a l'opressió de la dona segons disset dels partits polítics del moment dels Països Catalans. El text de Maria Aurèlia Capmany, titulat «El feminisme, ara», fa un balanç de la situació des que va escriure *La dona a Catalunya* i acaba fent una reflexió en la mateixa línia de les que fa Mitchell en el capítol final de *La condició de la dona*:

Avui, en el moment en què les dones s'alliberen, encara que molt lentament, de tantes inhibicions i de tantes pressions alienes, es troba precisament que ha d'emprendre la lluita contra l'intent de reduir-la a feminitat; un intent tan ben orquestrat pels dogmes i les lleis, els costums i els mitjans de comunicació de masses al servei d'aquests dogmes, d'aquestes lleis, d'aquests costums. Cada vegada més, la dona haurà d'alliberar-se de la caricatura d'ella mateixa que li ofereixen els mitjans de comunicació de masses. (CAPMANY *et al.* 1978: 28)

Llibres com aquest van contribuir a la creació d'un discurs que serviria de base a autores com Montserrat Roig i Maria-Mercè Marçal per a fer crítica literària

feminista en català, juntament amb la feina pionera de Maria Aurèlia Capmany i de Teresa Pàmies.¹¹

Bibliografia

- BEAUVOIR, Simone de (1945). *El segon sexe*. Trad. d'Hermínia Grau i de Carme Vilaginés. Barcelona: Edicions 62, 2 volums.
- CAPMANY, Maria Aurèlia (1966). *La dona a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- (1973). *El feminisme a Catalunya*. Barcelona: Nova Terra.
- CAPMANY, M. Aurèlia; ORANICH, Magda; BALLETBÒ, Anna; PRATS, Maria Rosa i SIMÓ, Isabel Clara (1978). *Dona i societat a la Catalunya actual*. Barcelona: Edicions 62.
- CHARLON, Anne (1990). *La condició de la dona en la narrativa femenina catalana (1900-1983)*. Trad. de Pilar Canal. Barcelona: Edicions 62.
- Dones. Els camins de llibertat*. 17 d'abril-20 de juliol de 2008. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, catàleg de l'exposició.
- EVEN-ZOHAR, Itamar (1978). «The position of Translated Literature within the Literary Polysystem». *Poetics Today* (special issue, spring 1990), 11.
- GODAYOL, Pilar (2000). *Espais de frontera. Gènere i traducció*. Vic: Eumo Editorial.
- LAURETIS, Teresa de (1989). «The Essence of the Triangle or, Taking the Risk of Essentialism Seriously: Feminist Theory in Italy, the U.S., and Britain». *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 1: 3-37.
- LEFEVERE, A. (1992). *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Frame*. Londres i Nova York: Routledge. *Traducción, reescritura y la manipulación del canon literario*. Trad. M. Carmen África Vidal i Ramon Álvarez. Salamanca: Ediciones Colegio de España, 1997.
- LLANAS I PONT, Manuel (2011). «Vallverdú i Aixalà, Josep». A: BACARDÍ, Montserrat i Pilar GODAYOL (dir.). *Diccionari de la traducció catalana*. Vic: Eumo Editorial, 566-567.
- LLEDÓ, Eulàlia (2005). *L'espai de les dones als diccionaris: silencis i presències*. Vic: Eumo. (Capsa de Pandora).
- MITCHELL, Juliet (1966). *Women: The Longest Revolution*. Londres: New Left Review.
- (1966 [1975]). *La liberación de la mujer: la larga lucha*. Trad. d'Horacio González Trejo. Barcelona: Anagrama.
- (1971). *Woman's State*. Harmondsworth: Penguin.
- (1971 [1977a]). *La condició de la dona*. Trad. de Josep Vallverdú. Barcelona: Edicions 62. (Llibres a l'abast).
- (1971 [1977b]). *La condición de la mujer*. Trad. de Julieta Diéguez Garza. Revisió: Clara González. Barcelona: Anagrama. (La educación sentimental).
- (1974). *Psychoanalysis and Feminism*. Nova York: Pantheon Books, Random House.
- (1974 [1976]). *Psicoanálisis y feminismo*. (Trad. d'Horacio González Trejo). Barcelona: Anagrama.
- (1984). *Women: the Longest Revolution. Essays on Feminism, Literature and Psychoanalysis*. Londres: Virago Press.

11. També es pot trobar la petjada del clàssic de Mitchell en el llibre d'Anne Charlton *La condició de la dona en la narrativa femenina catalana (1900-1983)* (1990). És evident que el títol n'és deutor; també n'és el contingut, que estudia la condició de la dona segons la representen les escriptores catalanes en les seves obres.

- (2000). *Mad Men and Medusas: Reclaiming Hysteria and the Sibling Relationship for the Human Condition*. Londres: Allen Lane/Penguin Press and Basic Books.
- (2003). *Siblings: Sex and Violence*. Cambridge: Polity Press.
- MORA, Anna Cris (2002). «Josep Vallverdú, traductor». *Quaderns. Revista de Traducció* 8: 121-131.
- (2005). «Josep Vallverdú: Translation as Resistance and Service”. A: BRANCHADELL, Albert i Lovell Margaret WEST. *Less Translated Languages*. Amsterdam: John Benjamins, 353-363.
- MORGAN, Robin (1970). *Sisterhood is powerful. An Anthology of Writings from the Women's Liberation Movement*. Londres: Random House.
- NASH, Mary (2008). «Els moviments d'alliberament de les dones». *Dones. Els camins de llibertat*. 17 d'abril-20 de juliol de 2008. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, catàleg de l'exposició, 152-172.
- ORANICH, Magda (1976). *¿Qué es el feminismo?* Barcelona: La Gaya Ciencia. (Biblioteca de divulgación política).
- PÀMIES, Teresa (1976). *Maig de les dones. Crònica d'unes Jornades*. Barcelona: Les Eines.
- TOURY, Gideon (1980). *In Search of a Theory of Translation*. Tel-Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- VALLVERDÚ, Josep (1966). «El traductor de 1966 i la llengua». A: BACARDÍ, Montserrat; Joan FONCUBERTA i Francesc PARCERISAS (eds.). *Cent anys de traducció al català (1891-1900). Antologia*. Vic: Eumo Editorial, 199-208.
- VIDAL CLARAMONTE, África (1998). *El futuro de la traducción*. València: Àlfons el Magnànim.